

УДК [39 : 314] (477.74) (=135.2) «20/21»

**МОЛДОВСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ
ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА МЕЖІ ХХ – ХХІ СТ.
(за матеріалами переписів населення 1989, 2001 рр.)**

В. Церковна

*кандидат історичних наук, доцент,**Ізмаїльський державний гуманітарний університет*

На основі аналізу статистичних матеріалів переписів 1989 та 2001 рр. досліджено зміни чисельності населення Одеської області України. Визначено зміни чисельності та частки молдован на тлі чисельності всього населення й частки представників етнічних меншин Одещини. Розглянуто особливості територіального розселення молдавської етнічної меншини. Здійснено аналіз мовних процесів усередині меншини наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Ключові слова: *Одеська область, зміни чисельності населення, етнічні меншини, молдовани, національна мова.*

Дослідження етнодемографічних процесів в Україні має важливе наукове значення. Передусім це стосується змін у структурі етнічних спільнот у регіонах, де на всіх етапах розвитку взаємодіють представники кількох етнічних меншин і груп. Прикладом такої території серед областей нашої держави може слугувати Одеська область, населення якої вирізняється строкатою етнічною структурою. Вивчення динаміки чисельності основних етнічних меншин та специфіки їх територіального розміщення є особливо актуальним. Воно дозволяє визначити місце і роль кожної меншини в соціально-економічних, етнічних та демографічних процесах. Однією з найбільших етнічних меншин Одещини є молдовани.

Найвагоміший внесок у розробку проблеми етнічного складу населення України здійснили В. Борисенко, В. Євтух, В. Капелюшний, С. Макарчук, В. Наулко, А. Пономарьов. Аналіз етнічного складу населення за матеріалами переписів ХХ – початку ХХІ ст. знайшов відображення в наукових працях С. Безущак, І. Винниченка, С. Водотики, О. Воронка, В. Крисаченка, Ю. Огульчанського, В. Романцова, В. Скляра, С. Ткаченка, О. Чиркова, С. Чорного. В останні роки з'явилися дослідження окремих міст, областей та регіонів України. Аналізу зарубіжної історіографії з питань дослідження проблем суверенітету молдован присвячена робота В. Орлика [1].

Деякі аспекти етнонаціональних процесів [2] і діяльність громадських організацій найбільших етнічних меншин Одеської області кінця ХХ – початку ХХІ ст. розглядає Л. Циганенко [3]. Окремих наукових досліджень, у яких би комплексно аналізувалися особливості розселення, динаміка чисельності молдавської етнічної меншини на межі ХХ – ХХІ ст., поки не існує.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути кількісну та якісну динаміку розвитку молдавської етнічної меншини Одеської області на межі ХХ – ХХІ ст.

Важливим джерелом вивчення чисельності та етнічного складу регіону є матеріали переписів населення 1989 і 2001 рр., які дозволяють простежити ці процеси на прикладі Одещини [4; 5; 6]. Основні результати аналізу статистичних матеріалів переписів зведено в таблиці.

За такими найважливішими критеріями визначення етнічної меншини, як «чисельність, що впливає на можливість етнічного самовідтворення, та час перебування на території України, тобто рівень укоріненості», молдовани є однією з традиційних (історичних) меншин України [7, с. 115; 119]. Вона належить до регіональних меншин за просторовим виміром, як й інші меншини, не переважає за чисельністю серед усього населення окремих областей. Також ця меншина має незначні ареали малокомпактного

розселення в одній-двох областях і лише в окремих районах: в абсолютній більшості в Новоселицькому районі Чернівецької області та відносній більшості в Ренійському районі Одеської області [7, с. 120].

Аналіз динаміки чисельності та частки молдован серед населення області, особливостей територіального розселення молдовської етнічної меншини, мовних процесів усередині меншини вимагає, хоч і побіжного, розгляду змін чисельності всього населення Одеської області.

В Одеській області у 2001 р. проживало 24 55 666 тис. осіб, що становило 5,09% населення України. Загальна чисельність населення скоротилася з 2 624 245 осіб у 1989 р. до 2 455 666 осіб у 2001 р., що склало 6,42 % (168 579 осіб) (Таблиця 1). Темпи скорочення чисельності населення області були дещо вищі (на 0,18 %), ніж загальної чисельності населення України – 6,24 %.

Причинами зменшення загальної чисельності населення Одеської області, як і всієї України, з точки зору сучасного українського дослідника етнічних і етномовних процесів В. Скляра, були характерні для 90-х років ХХ століття природне скорочення народжуваності й зростання смертності, міграційні процеси, викликані погіршенням соціально-економічного становища та зниженням життєвого рівня населення [8, с. 166].

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. в межах Одеської області проживали представники понад 130 національностей. Переважну більшість серед жителів області становили українці: 54,60 % у 1989 р. і 62,80 % у 2001 р. Незважаючи на скорочення загальної кількості населення області, їх чисельність збільшилася з 1 432 737 тис. осіб у 1989 р. до 1 542 341 тис. осіб у 2001 р., приріст склав 7,11 % (109 604 осіб) (Таблиця 2).

Характерною рисою змін в етнічній структурі України й Одеської області в тому числі було скорочення чисельності і питомої ваги етнічних меншин. З 1989 р. до 2001 р. загальна чисельність етнічних меншин Одещини скоротилася з 1 191 508 тис. до 913 325 тис. осіб (на 8,21%) (Таблиця 2). Значне скорочення загальної чисельності національних меншин відбулося й у цілому по Україні – на 3 млн. 333,8 тис. осіб (23,76%) [8, с. 169].

Однією з найбільших етнічних спільнот в області, після росіян і болгар, були молдовани. Як відомо, на території сучасної України предки молдован оселялися в V і VI століттях. Після утворення Молдовського князівства у 1359 р. почалася масова імміграція його населення в Україну. У прикордонних українських регіонах виникали компактні ареали розселення молдован, засновувалися молдовські поселення, відбувалося змішування українського і молдовського населення.

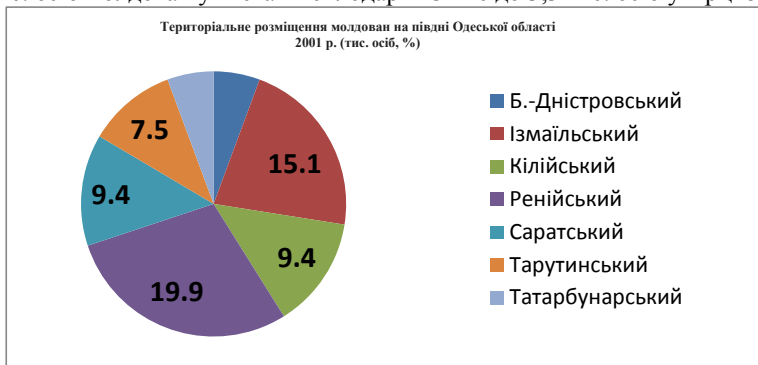
Бессарабія, яка була приєднана до Російської імперії на початку ХІХ ст., вирізнялася строкатим поліетнічним складом населення. Акерманський та Ізмаїльський повіти, більша частина територій яких входить до складу сучасної Одеської області, відрізнялися від інших повітів губернії меншою часткою молдовського населення і значною кількістю українських, болгарських, російських, німецьких, єврейських та гагаузьких поселень. У ХХ ст. більше за все молдован мешкало вздовж українсько-молдавського державного кордону, у Котовському, Красноокнянському, Роздільнянському, Тарутинському та Саратському районах. Іншим ареалом розселення молдован є райони південного Буджаку, де розташовані великі мононаціональні молдавські села. Окремі компактні групи молдован розкидані по всій території Одеської області, за винятком Балтського, Савранського, Березівського, Біляївського та Овідіопольського районів.

У 1989 р. в Одеській області нараховувалося 144 534 тис. молдован, а у 2001 р. їх чисельність зменшилася на 20 783 тис. осіб і становила 123 751 тис. осіб (Таблиця 2). Питома вага цієї етнічної меншини у складі населення Одещини становила 5,51 % у 1989 р. і 5,03 % у 2001 р. Як бачимо, для цієї групи також зберігається тенденція до зменшення. Однак питома вага цього етносу в складі всіх етнічних меншин разом узятих за цей період збільшилася. Серед усіх етнічних груп за 1989-2001 рр. чисельність молдован зросла з 12,13 % до 13,55 % (Таблиця 3). Для порівняння, в межах України внаслідок етнічної асиміляції кількість молдован скоротилася на 20,31 % (65 906 тис. осіб), а частка цієї меншини серед усього населення

України становила лише 0,54 % [9, с. 175].

Більшість представників молдовської етнічної меншини Одеської області були сільськими жителями. В 1989 р. у сільській місцевості проживало 11,6 %, а в містах – всього 2,3 % молдован. У 2001 р. питома вага цієї групи зменшилася і становила серед сільських мешканців 10,9 % і 2,0 % серед міського населення (Таблиця 4).

Територіальне розселення молдован за районами в Одеській області було нерівномірним. Найбільше їх мешкало у 2001 р. у Ренійському (19,9 тис. осіб), Ізмаїльському (15,1 тис. осіб), Кілійському і Саратському (по 9,4 тис. осіб), Котовському (8,0 тис. осіб), Ананьївському (5,9 тис. осіб) та Білгород-Дністровському і Татарбунарському районах (по 3,9 тис. осіб) (Діаграма 1). У містах Ізмаїл та Одеса проживало відповідно 3,7 і 7,6 тис. осіб. У решті міст та районів області було зафіксовано від 0,2 тис. осіб молдован у містах Теплодар і Южне до 3,3 тис. осіб у Арцизькому районі.

Дослідження змін чисельності молдован Одеської області за 1989-2001 рр. потребує аналізу мовних процесів усередині цієї етнічної меншини. За мовним критерієм молдован Одеської області можна поділити на три групи. Найбільшу становили ті, що зберегли власну національну мову й уважали молдовську рідною мовою. Дві інші включали україномовних та російськомовних молдован. За 1989-2001 рр. зменшилася чисельність молдован із власною національною мовою на 23 969 тис. осіб (6,04 %). За рахунок цього скорочення чисельність україномовних молдован зросла на 2 173 тис. осіб (2,60 %), а російськомовних – на 434 особи (2,93 %) (Таблиця 5). Як бачимо, процеси мовної асиміляції не оминили молдовську етнічну меншину.

Суттєві відмінності представництв трьох груп спостерігаються за територіальним розміщенням і приналежністю молдован до міських чи сільських поселень. Більшість представників цієї етнічної меншини, що вважали рідною свою національну мову, проживали у сільській місцевості та в меншій мірі зазнавали асиміляційних впливів: 64,25 % у 1989 р. і 63,32 % у 2001 р. За цей період відбулося незначне скорочення цієї групи на 0,93 %. Більш суттєве скорочення цієї групи (на 5,11 %) відбулося серед молдован міських поселень. Цікаво, що інтенсивніше зростання чисельності україномовних молдован області в цей період спостерігалось у сільській місцевості (на 1,95 %), а не у містах (на 0,65 %). Збільшення кількості російськомовних молдован здійснювалось активніше на території міських поселень (на 1,98 %), у порівнянні з сільською місцевістю (на 0,95 %) (Таблиця 5).

Попри те, що переважна більшість молдован зберегла власну національну мову, в їхньому середовищі мали місце асиміляційні процеси. В переважній більшості представники цієї меншини зазнавали мовної асиміляції з боку української більшості у сільських поселеннях, а з боку однієї з етнічних меншин – росіян – у містах.

Отже, впродовж 1989-2001 рр. відбулося зменшення чисельності молдовської етнічної меншини, частки молдован серед усіх етнічних меншин Одеської області, зменшення кількості молдован, що вважали рідною свою національну мову. Найбільшими ареалами розселення цього етносу залишалися Ренійський та Ізмаїльський райони, а також

поселення в сільській місцевості. Подальшого дослідження потребують інші етнічні меншини і групи Одеської області, територіальні відмінності етнічного складу населення за регіонами та районами, а також мовна структура населення і взаємовпливи у мультикультурному середовищі.

Таблиця 1

Чисельність усього населення, українців, етнічних меншин та молдован Одеської області (тис. осіб)

	1989	2001
	тис. осіб	тис. осіб
Населення України	51452034	48240902
Населення області	2624245	2455666
Українці	1432737	1542341
Етнічні меншини	1191508	913325
Молдовани	144534	123751

Таблиця 2

Зміна чисельності всього населення, українців, етнічних меншин та молдован Одеської області (тис. осіб, %)

	1989		2001		1989-2001	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Все населення	2624245	5,10	2455666	5,09	-168579	-6,42
Українці	1432737	54,60	1542341	62,80	+109604	+7,11
Етнічні меншини	1191508	45,40	913325	37,19	-278183	-8,21
Молдовани	144534	5,51	123751	5,03	-20783	-14,4

Таблиця 3

Частка молдован серед усього населення та етнічних меншин Одеської області (%)

	1989	2001	1989-2001
Все населення	5,51	5,03	-0,48
Етнічні меншини	12,3	13,55	+1,42

Таблиця 4

Зміни в чисельності молдован міських і сільських поселень Одеської області (тис. осіб, %)

	1989		2001		1989-2001
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	%
Міські поселення	40084	2,3	31400	2,0	78,3
Сільські поселення	104450	11,6	92346	10,9	88,4

Таблиця 5

Розподіл та зміни в чисельності молдован за рідною мовою: молдавською, українською, російською (тис. осіб, %)

	1989		2001		1989-2001	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Молдовська мова	114650	79,32	90690	73,28	-23960	-6,04
Міські поселення	21781	15,07	12327	9,96	9454	-5,11
Сільські поселення	92869	64,25	78363	63,32	14506	-0,93
Українська мова	7301	5,05	9474	7,65	+2173	+2,60
Міські поселення	2062	1,43	2585	2,08	+523	+0,65
Сільські поселення	5239	3,62	6889	5,57	1650	+1,95
Російська мова	22230	15,38	22664	18,31	+434	+2,93

Міські поселення	16147	11,17	16277	13,15	+130	+1,98
Сільські поселення	6083	4,21	6387	5,16	+304	+0,95

1. Орлик В.М. Дослідження проблем суверенітету молдаван України у 20-30-х роках ХХ ст. в зарубіжній історіографії / Василь Орлик // Етнічна історія народів Європи. – 2000. – Вип. 6. – С. 46-51.

2. Циганенко Л. Етноспільноти Одеської області за умов трансформаційних змін пострадянського суспільства / Л. Циганенко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К. : ВІР УАН. 2013. Випуск 70 (№ 3). – С. 48- 52.

3. Циганенко Л. Одеська обласна асоціація «Бессарабія»: особливості становлення та діяльності / Л. Циганенко // VIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 26-28 лютого.

4. Національний склад населення України. Частина I (за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року). – К. : ООП ГВЦ Мінстат України, 1991. – 219 с.

5. Національний склад населення України. Частина II (по Кримській АРСР та областях) : за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року. – К. : ООП ГВЦ Мінстат України, 1992. – 509 с.

6. Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / За ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держкомстат України, 2003. – 246 с.

7. Скляр В. М. Етномовні процеси в українському просторі: 1989-2001 рр. / В. М. Скляр. – Харків : ЕКСКЛЮЗИВ, 2009. – 545 с.

8. Скляр В. Зміни чисельності та національного складу населення України (1959 – 2001 рр.) / В. Скляр // Україна і світ: етнічні, науково-інтелектуальні та освітні виміри. Збірник наукових праць. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2004. – 352 с.

9. Скляр В. М. Зміни етнічного складу населення України (за матеріалами переписів 1989 та 2001 рр.) / В. М. Скляр // Гуманітарна складова вищої освіти: проблеми та перспективи. Статті та тези: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (14-15 квітня 2011 р., м. Харків). – Харків : Вид-во НФаУ, 2011 р. – 394 с.

Церковная В. Молдавское население Одесской области на рубеже XX – XXI вв. (по материалам переписи населения 1989, 2001 гг.).

На основе анализа статистических материалов переписей 1989 и 2001 гг. исследуются изменения численности населения Одесской области Украины. Определены изменения численности и доли молдаван на фоне численности всего населения и доли представителей этнических меньшинств Одесской области. Рассмотрены особенности территориального расселения молдавского этнического меньшинства. Осуществлен анализ языковых процессов внутри меньшинства в конце XX – начале XXI в.

Ключевые слова: Одесская область, изменения численности населения, этнические меньшинства, молдаване, национальный язык.

Tserkovna V. Moldavian Population of the Odesa Region at the end of the 20th and beginning of the 21st centuries (On the Materials of Population Census of years 1989, 2001).

Based on the analysis of the statistical materials of the 1989 and 2001 censuses changes in the population of Odesa region of Ukraine have been analyzed. Changes in the number and proportion of Moldavians against the total population and the proportion of representatives of ethnic minorities in Odesa region have been determined. The peculiarities of the territorial settlement of the Moldavian ethnic minority are also considered. The analysis of language processes within the minority in the late 20th – early 21st centuries is carried out.

Key words: Odesa region, population changes, ethnic minorities, Moldavians, the national language.